

Vantörs kyrka

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

Vantörs kyrka

Vantörs församling, Enskede kontrakt, Stockholms stift

kv Gipsen 1, Önskehemsgatan 23, Högdalen, Brännkyrka socken, Stockholms kommun och län, Södermanland

Vantörs kyrka började byggas 1958 och invigdes 1959. Kyrkan är ritad av arkitekterna Berndt Alfreds (1915–82) och Gunnar Larsén (1915–2005) vilka drev Alfreds & Larsén Arkitektkontor AB i Stockholm. Kontoret, med ca 40 personer anställda som mest, bildades 1955 och köptes 1975 av FFNS Arkitektgrupp AB. Alfreds & Larsén ritade byggnader av alla kategorier så som bostadshus, kontorsbyggnader, fabriker, hotell, daghem, skolor samt stadsplaner och var verksamma både i Stockholm och i andra städer. Vantörs kyrka är arkitekternas enda kyrkobyggnad. Som trädgårdsarkitekt i kyrkoprojektet anlätades Walter Bauer (1912–94).

Kyrkan är skyddad enligt Riksantikvarieämbetets beslut 2001-05-29. Bestämmelserna i 4 kapitlet 3 § lagen om kulturminnen ska tillämpas på kyrkobyggnaden och kyrkotomten. Länsstyrelsen har i en skrivelse 2004-12-08 tolkat skyddets omfattning: ”Vantörs kyrkoanläggnings hela övre plan och, i det nedre planet, kyrkorådssrummet samt prästrummens vägg av tegel samt ursprungliga dörrar och partier i ek”. För kyrkans inventarier gäller bestämmelserna i 4 kapitlet 6–10 §.

HISTORIK

I och med att Stockholms stadsfullmäktige 1941 tog beslutet att bygga en tunnelbana från centrum ut till de södra och västra delarna av staden

kunde de ännu lantliga omgivningarna bebyggas med stora bostadsområden för den snabbt växande befolkningen. Redan 1954 drogs tunnelbanan ut till Högdalen, vars storcentrum skulle serva även andra stadsdelar. 1959 var det mesta av bebyggelsen i centrum färdigbyggt.

Vantörs församling hade bildats 1957 och kom att bestå av delar av Brännkyrka och Enskede församlingar. Kyrkan byggdes i församlingens folkrikaste område, Högdalens centrum. På grund av kyrkotomtens begränsade storlek och de stora nivåskillnaderna byggdes kyrkoanläggningen i två våningar. ”De stadsplanemässiga förutsättningarna” är orsaken till att kyrkorummets orientering är nord-sydlig riktning (Larsén och Alfreds, Arkitektur 1964).

BESKRIVNING

Omgivningen

Vantörs kyrka ligger i Högdalens centrum, söder om Stockholms innerstad. Stadsplanen för centrumplaneringen är ritad av Sven Markelius och fastställdes 1958. På ett tidstypiskt sätt drogs tunnelbanan fram under centrumbebyggelsen för att fortsätta i ytläge. I centrum byggdes 1–2-våninga byggnader med butiker, kontor, idrottshall, skola och ett 13 våningar högt bostadshus som markerar centrum.

Kyrkan ligger i foden av Högdalsgången, det centrala gångstråket som delvis blev glas-

täckt 1995. Närmast öster om kyrkan ligger en av centrumbyggnaderna (tidigare varuhuset Tempo) och Högdalsplan, ett torg belagt med smågatsten, mönsterlagt i grått och vitt. Norr om kyrkan ligger f d Högdalens skola byggd 1957–59 efter ritningar av Carl Nyrén. Den tvåvåninga, putsade byggnaden upphörde att vara skola 1975. Väster om kyrkan, på en högre nivå än Högdalsplan, sträcker sig Önskehems-gatan med f d Högdalens sjukhus på andra sidan gatan.

Kyrkomiljön

Kyrkotomten är obetydligt mycket större än kyrkobyggnaden. Intill kyrkans västfasad är den planterad med buskar och i söder leder en trappa ned från Önskehems-gatan till det gångstråk som leder fram till Högdalsplan. Gångstråket utgår från en öppen plats planterad med formklippta träd intill kyrkans sydfasad. Även i norr leder en trappa från Högdalsplan upp till Önskehems-gatan.

Kyrkoanläggningen

Vantörs kyrka är en anläggning i två plan där det övre rymmer kyrkorum, **sakristia**, kapell, samlings-sal och kapphall. Entréer på detta våningsplan finns i väster och sydväst. Tomten lutar kraftigt från väster ner mot öster där en entré från Högdalsplan leder in till bottenplanet där fler församlingslokaler finns. Över detta entréparti reser sig kyrktornet. Den del av byggnaden som innehåller kyrkorummet reser sig över de omkringliggande lokalernas lägre byggnadsdelar. Dessa bildar tillsammans en oregelbunden planform med flacka takfall vinklade åt olika håll. Kyrkan är byggd av tegel och betong.

Exteriör

Fasaderna är murade med rött tegel i **munkförband**. Fönstren på bottenvåningen i öster har mitt- och tvärpost. På den norra och västra fasaden finns **enlufts-fönster**. För övrigt är smala fönsteröppningar placerade i djupa vertikala slitsar i teglet med täta mellanrum. Alla fönster har mörkmålade träkarvar.

Från nordost förstärks kyrkorummets höjdverkan genom de mycket höga fönsterslitsarna i muren samt genom tornet, placerat direkt sydost om denna del. Tre klockor, gjutna av Berg-holtz i Sigtuna, hänger i en öppen konstruktion av betongbjälkar. Tornet kröns av en förgylld tupp av aluminium formgiven av skulptören Arne Jones (1914–76). Intill detta torn reser sig ett något lägre, slutet trapptorn direkt mot klocktornet.

Kyrkans tak är klädda med kopparplåt, som är neddragen över **takfoten**. De flacka takfallen syns inte från marken. Huvudingången till kyrkorummets ligger i väster där porten är delvis glasad vertikalt, likt fönstren i fasaden. Bredvid porten finns en skulptur av brons, Jesus och människan, utformad av konstnären Margot Hedeman. Porten mot Högdalsplan, som leder till församlingsexpeditionen, är gjord av koppar med relief av konstnären Fritz Sjöström (1923–96).

Interiör

Från kyrkans huvudentré i väster, med relativt låg takhöjd och väggar av rött tegel, leder en kalkstenstrappa ned till kyrkorummets. Det kan nås genom sju olika dörrar varav sex vetter mot väster. Kyrkorummets mittparti är rektangulärt i nord-sydlig riktning med koret i norr. Golvet är belagt med kalksten med friser av tegel.

Kyrkorummet mot koret. Till höger står orgeln från 1960, vilken byttes mot en ny 2006.

Kyrkorummet med färgade glasblock i den östra väggen. Till höger syns en vikvägg.

Väggarna är av rött tegel i munkförband. I den östra och södra väggen finns öppningar för akustikens skull, påminnande om bomhål. Kopparplåtar är monterade sekundärt i dessa på den östra väggen närmast orgeln för att förbättra akustiken. I den västra väggen finns **rörtegel** inmurat för ventilation och akustik. Bjälkar av betong finns synliga i väggarna varav ett par är gråmålade. I den östra väggen finns färgade glasblock inmurade, utformade av glaskonstnären Sven Palmqvist (1906–84).

Taket är av formgjuten betong, där formbrädornas avtryck i olika riktningar och en uppdelning av takytan i olika vinklar mot varandra bildar ett geometriskt, böljande mönster. Taket är högre i söder och sluttar något ner mot **kor** i norr. På var sida om takets mittparti finns lägre skärmtak, även de något veckade och med samma behandling av betongen som mittpartiets tak. Konstruktionen ger taket ett lätt, svävande intryck likt ett tälttak.

Kopplade trästolar med textilklädd sits och rygg är placerade i två kvarter på var sida om mittgången som leder till altaret. Väster om rummets mittparti står stolar vända mot mittgången. Golvet ligger här ett par trappsteg högre än mittpartiet och har delvis lägre tak likt ett sidoskepp. Mot kyrkans östra yttervägg står den 36-stämmiga orgeln, byggd 2006 av Ryde & Berg i Fredriksdal i Norge. Fasaden av vitpigmenterad ek som avslutas uppåt i spetsiga vinklar är ritad av arkitekten Ulf Oldaeus och påminner om den ursprungliga. Den nya orgeln är dock betydligt större. Intill orgeln står bänkar för kören på **gradänger**.

Koret i norr är av samma bredd som mittpartiet, har rakt avslutad **korvägg** och nås via ett par trappsteg i hela **kor**ets bredd. Den östra **korväggen** är täckt av smala fönster från golv till tak i bågar och karmar av kalkad ek. Golvet är belagt med heltäckande textilmatta. Så gott som all utsmyckning i kyrkorummet är kon-

centrerad till **koret**. En mosaik från golv till tak av grovhuggen vit och svart marmor av konstnären Gert Marcus (f. 1914) pryder den norra väggen bakom altaret av vita marmorblock med en räfflad yta. På altaret står ett starkt stilerat krucifix i trä och smidesjärn av Arne Jones. Dopfunten, intill **korfönstret**, består av sammanfogade kristallblock av Sven Palmqvist, Orrefors glasbruk. Predikstolen i väster vid **kortrappan** är av kalkad ek med snidade reliefer, troligen tillkomna 1963 av konstnären L. Stevenfeldt. Mattan framför altaret är utformad av Maria Silfverhielm.

Söder om kyrkorummets mittparti, avskilt med en barriär indelad i fält av ek, fortsätter rummet på en något högre golvnivå och med ett lägre tak. Denna del kan avskiljas till en särskild samlingsal genom en vikkvägg av trä, delvis klädd med väv. Den östra väggen har fönster likt **ko-rets**, men med färgat bränt glas av konstnären Lars Aijmer och en hög bröstning av ett större mönstermurat tegel. I övrigt har kyrkorummet

Koret med dopfunten i förgrunden.

Kyrkorummet mot den avskiljbara delen av rummet i söder.

bara fönster mellan den övre och undre taknivån, vilka inte syns från golvet och ger ett indirekt ljus. Kyrkorummets takarmaturer är sekundära och utförda i glas. I södra delen finns ursprungliga väggarmaturer i kopparplåt. Dörarna är liksom övrig träinredning av kalkad ek.

Sakristian ligger väster om **koret** med vitmålad väggar och ett litet altare av natursten. Rummet är förändrat, bl a är en mellanvägg borttagen. Intill **sakristian** ligger skrudkammaren med väggfast skåpinredning med mässingsbeslag.

Övriga inventarier

Bland inventarierna kan nämnas nattvardskärlen och högaltarets ljusstakar och vaser av silversmeden Birger Haglund (1918–2006) samt de kyrkliga textilerna av konstnären Kaisa Melanton (f. 1920) i samarbete med konstnären Randi Fisher (1920–97).

Övriga församlingslokaler

Kapphallen utanför kyrkorummet har liksom de flesta utrymmen på detta våningsplan kalkstensgolv och väggar i rött tegel. Under den västra väggens fönster, vilka är av samma smala typ som i kyrkorummet, finns en ekpanel. Fristående på golvet står två ursprungliga klädhängare i en smäcker svartmålad järnkonstruktion. Möblemanget i övrigt är sekundärt förutom två taburetter. Två ekdörrar leder in till församlingssalen där den östra väggen är utformad med färgat glas och tegelmurning likt kyrkorummets östra del. I söder finns en scen med ridå av Randi Fisher. Vägg- och takarmaturer är sekundära.

Kapellet ligger väster om kyrkorummet och har kalkstensgolv, tegelväggar och putsat och målat tak. Den västra väggen har likt kapphallen smala fönster med ekpanel under. Fönstren har färgat glas av Lars Aijmer. Här finns två altaren, ett ursprungligt murat i tegel och ett nyare i trä.

Församlingssal.

Kyrkobyggnadens bottenvåning rymde ursprungligen pastorsexpedition, ungdomslokaler med en egen ingång från gångstråket i öster och en vaktmästarbostad i söder. Bostaden rymmer nu församlingens diakoniverksamhet. Ung-

Kapphall med ursprungliga klädhängare.

Kapellet med ursprungligt altare i fonden.

domslokaler har byggts om och ändrat planlösning. Ingången från gångstråket har ersatts med ett fönster.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

Vantörs kyrka präglas av väggarnas röda tegel, både exteriört och interiört. Utvändigt är byggnadskroppens form uppbruten i flera oregelbundet sammanfogade delar, vilka täcks av koppartak med sinsemellan olika takfall. Murarna är, frånsett vissa större fönsteröppningar på bottenvåningen, slutna. De återkommande vertikala slitsarna i muren med djupt placerade fönster ger en reliefverkan i muren snarare än intrycket av fönsteröppningar. De två huvudingångarna är markerade med skulptural utsmyckning.

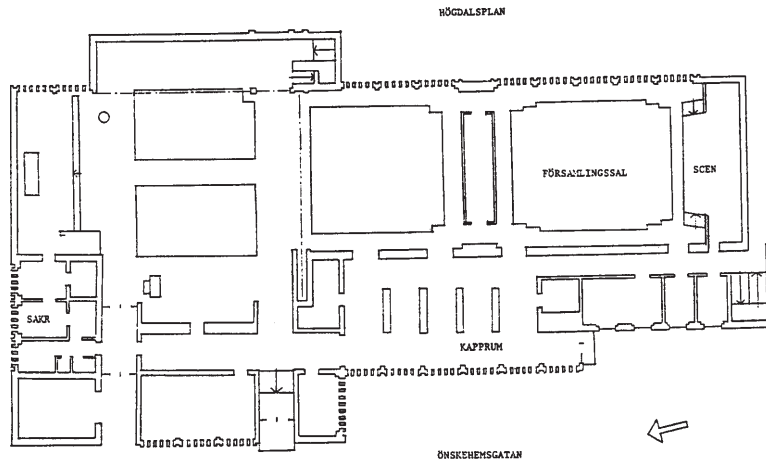
Invändigt ger det ojämnt brända teglet liv och variation åt väggarna. Den relativt låga takhöjden i entré, kapphall och sakristia förstärker den

starka rymdkänslan i kyrkorummet. Här ger takets ovanliga form och materialbehandling, där de lägre takpartierna tycks sväva, spänning åt rummet. Fokus är medvetet riktat mot koret genom ljusföring och genom att den begränsade utsmyckningen är koncentrerad hit. Den stora mosaiken bakom altaret, med kyrkorummets enda mjukt svängda linjer, drar uppmärksamheten till sig liksom Jones krucifix och dopfunten. På ett tidstypiskt sätt är byggnadsmaterialen, tegel, betong och kalksten obehandlade.

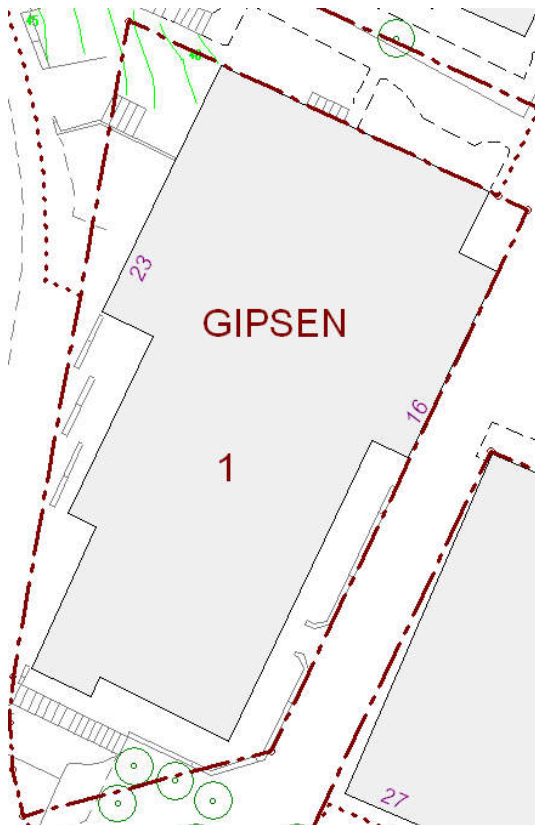
Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- samspelet mellan arkitekturen och den samtida konstnärliga utsmyckningen
- kyrkorummets begränsade utsmyckning med koncentration på koret
- den sparsmakade färgskalan
- de obehandlade materialen såsom tegel, betong och kalksten.

ORIENTERINGSPLAN

Ur Illerstad, L, Nya Svenska kyrkor, del I Svealand, RAA 1990:2, Stockholm 1990.

Utsnitt ur Stockholms stadsbyggnadskontors
baskarta 2007.

KRONOLOGI

År	Händelse	Källa
1958–59	Vantörs kyrka uppförs.	Vantörs kyrka 2004
1960	Orgel från Fredriksborgs orgelbyggeri, Hilleröd, placeras vid sydöstra långväggen.	ATA
1963	Förslag till fyra reliefer till predikstolen av konstnären L Stevenfeldt tas fram.	dito
1978	Komplettering av belysningen avseende hängande cylindrisk armatur av mattslipad klarlackad koppar.	dito
Omkring 1992	Nuvarande armaturer i kyrkorummet installeras.	Muntliga uppgifter från församlingen
1998	Altarringen tas bort.	dito
1999	Mattan i koret (Maria Silfverhielm) tillkommer.	dito
2000	Ombyggnad av bottenvåningen. Ytterdörr i öster sätts igen.	Vantörs kyrka 2004, SSM
Årtal okänt	De två främre stolsraderna närmast koret tas bort.	Uppgifter från församlingen.
2006	Ny orgel.	SSM

KÄLLFÖRTECKNING

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet

SSM Stockholms stadsmuseums arkiv

Vantörs församlingsarkiv, (Larsson, F, Vantörs kyrka. Biografier över arkitekter, klockgjutare, konstnärer och orgelbyggare, stencil 2003)

Muntliga uppgifter från församlingen

Alfreds, B och Larsén, G, *Vantörs församlingskyrka*, Arkitektur nr 12, 1964

Amnéus, K, *Konstnär – kyrkoarkitektur – församling*. Från idé till invigning i fem stockholmskyrkor från femtitalet, Konstvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet 1984

Vantörs kyrka, (utan ort) 1963

Vantörs kyrka, (utan ort) 2004

Söderström, G, m fl, *Stockholm utanför tullarna*. Nittiosju stadsdelar i ytterstaden, Stockholm 2003